ÇAKMAK KÖYÜ (ASLANAPA-KÜTAHYA) CAMİİ'NDE TESPİT EDİLEN YENİ BİR GRUP HALI*

İbrahim ERDEK [1]

ÖZ

Türk halk kültürünün ayrılmaz parçası olan geleneksel dokumalar Anadolu'nun birçok merkezinde dokunmuş ve yöre isimleriyle adlandırılmışlardır. Günümüzde çini ve seramik üretim merkezi olarak tanınan Kütahya için geleneksel dokumalar ikinci planda kalmıştır. Araştırmada, yörede yoğun bir nüfusa sahip Karakeçili aşiretinin yaşadığı köylerden biri olan Çakmak Köyü dokumaları incelenerek belgelenmiştir. Anadolu'da halıcılık yörük yaşam tarzının bir parçası olarak gelişirken, belli merkezler halının ticarileşmesiyle diğerlerinden daha fazla ön plana çıkmıştır. Adını bugüne kadar duyuramamış bu merkezlerden biri de Kütahya'nın Aslanapa ilçesinde birkaç köyde dokunan ve yörede çakmak halısı olarak bilinen halılardır. Çakmak halısı; Çakmak köyü ile birlikte aynı etnik kökene bağlı ve birbirlerine komşu olan Sarayköy ve Bayramşah köylerinde dokunmuştur. Belli bir desen ve renk karakteri olan bu halıların literatüre girerek tanıtılması önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Çakmak Halısı, Halı, Dokuma, Karakeçili, Kütahya

[1]Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Halı kilim Anasanat Dalı, ierdek(at)sakarya.edu.tr

* Bu çalışma 2014 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsünde hazırlanan yüksek lisans tezinden derlenmiştir.

A NEW GROUP OF CARPETS DETECTED IN THE ÇAKMAK VILLAGE (ASLANAPA-KÜTAHYA) MOSQUE

ABSTRACT

Traditional weaving, which is an integral part of the Turkish popular culture, is woven in many centers of Anatolia and is named after the local names. The traditional textiles for the Kütahya, nowadays known as the center of ceramic and tile production, have remained the second. In the research, the weavings of Çakmak Village which is one of the villages inhabited by the Karakeçili tribe which has a dense population in the region have been examined and documented. While carpentry in Anatolia developed as part of the nomadic lifestyle, certain centers became more prominent than others by commercializing their carpets. These centers, which have not been heard until today, are the ones known as the lighter carpets in the region and woven in a few villages in Aslanapa district of Kütahya. Çakmak carpet; Together with Çakmak village, are weaven Sarayköy and Bayramşah villages are relatted by the same ethnic roots and neighbor to each other. It is important that these figures, which are a pattern and color character, are introduced by entering the literature.

Keywords: Çakmak Carpet, Carpet, Weaving, Karakeçili, Kütahya

Erdek, İbrahim. "Çakmak Köyü (Aslanapa-Kütahya) Camii'nde Tespit Edilen Yeni Bir Grup Halı". *ulakbilge* 6. 23 (2018): 559-570

Erdek, İ. (2018). Çakmak Köyü (Aslanapa-Kütahya) Camii'nde Tespit Edilen Yeni Bir Grup Halı. *ulakbilge*, 6(23), s. 559-570

Giriş

Yapılan çalışmalar neticesinde halının tam olarak nerede ve ne zaman ortaya çıktığı konusunda tam bir fikir birliği olmasa da yaklaşık olarak 2500 yıllık bir tarihi geçmişe sahip olduğu tahmin edilmektedir. Orta Asya Kültürünün bir parçası olarak ortaya çıkmış olan halı Türklerin Batıya göçüyle birlikte Anadolu'ya kadar ulaşmıştır. "Dolayısıyla Anadolu'da bugünkü halıcılığın önderliğini Anayurtları Orta Asya'dan göç ederek, Anadolu'ya yerleşen Türkler yapmışlardır. Böylece Türklerin Anadolu'ya gelişleri ile başlangıçta Anadolu'nun doğusunda gelişen halıcılığın, Anadolu Selçuklu medeniyetinin başşehri olmasıyla Konya; ardından Kırşehir, Sivas, Lâdik (Konya) gibi şehir ve kasabaları takip ederek Uşak, Kula, Gördes ve Bergama gibi şehir ve kasabalara kadar ilerlemiş olduğu tahmin edilmektedir" (Işıksaçan, 1964: 7).

Önceleri kendi günlük ihtiyaçları için dokudukları bu halılar zamanla belli yörelerde belli karakterler oluşturarak ticari bir ürüne dönüşmüştür. Uşak, Gördes ve Kula'nın en iyi dönemini yaşadığı 16.–17. yüzyılda Demirci, Selendi (Manisa), Simav (Kütahya) gibi merkezler, o dönemlerde Uşak, Gördes ve Kula halı grubu içinde yer almaktaydı (Deniz, 2000:109). "20. yüzyılın başlarında büyük dokuma merkezlerinin yanı sıra daha küçük ve az tanınan Kütahya ve Ortaköy gibi yerleşim merkezlerinde ticari halıcılık faaliyetlerinin gerçekleştirildiği görülmektedir. Kütahya halı dokumaları bu dönemde Gördes ve Uşak grubu içinde satılmış ve bu şekilde isimlendirilmiştir" (Neff ve Maggs, 1997: 101). İzmir limanına yakınlığı bu bölgelerdeki halı ticaretini geliştirmiş ve belli merkezlerin daha bilinir olmasını sağlamıştır. Kütahya bu merkezler dışında kalan fakat kendi içinde yörük yaşam tarzının bir parçası olarak dokuma geleneğini günümüze kadar taşımış nadir merkezlerdendir. İl genelinde birçok yörük grubu olmakla birlikte, çalışma yapılan yerler en büyük yörük gruplarından biri olan Karakeçili aşiretine bağlı köylerdir.

Tablo 1. Çakmak Köyü Camii Giriş (İbrahim Erdek, 2012)

KÜTAHYA KARAKEÇİLİLERİ

Karakeçili aşireti; Büyük Selçuklu Devleti'nin Bizans İmparatorluğu'nu yenmesiyle sonuçlanan Malazgirt Meydan Muharebesi'nin ardından Anadolu'ya yerleşen, Oğuzların iki kolundan biri olan Bozokların Kayı boyuna mensuptur (Bulduk, 1998: 38). Anadolu'ya 11. yüzyıldan itibaren yerleşmeye başlayan Türkmen grupları, kendi boy ya da oymaklarının belirlediği geleneksel yaşama kalıpları içerisinde, çok uzun bir zaman diliminde; önce konar-göçer, sonra yarı konar-göçer ve daha sonra da yerleşik olarak günümüze ulaşmışlardır (Kayıpmaz, 1995: 85). Bu tarihten sonra Anadolu'da bir fetih hareketi başlamıştır (Sümer, 1999: 12).

Batı Anadolu, yaşanan göçlerle birlikte aşiret üyelerinin yoğun olarak yaşadığı bölgelerden biri konumuna geldi (Bulduk, 1998: 44). Günümüzde ise yoğun olarak Kütahya, Sultanönü, Uşak, Bursa, Aydın, Balıkesir ve Bilecik tarafında varlıklarını sürdürmektedirler (Bulduk, 1998: 46).

Cevdet TÜRKAY'ın, Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yaptığı çalışmalar sonucunda yayımladığı "*Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*" adlı eserinde, Kütahya Sancağı'nda adı geçen oymak, aşiret ve cemaatlerin sayısı 385'tir (Türkay, 2001: 25). Bu sayı günümüz il sınırları içindeki yörük gruplarını tamamen kapsamasa da bir fikir vermesi açısından önemlidir.

İskân hareketlerinin en önemli merkezlerinden biri olan Batı Anadolu hem coğrafi konumu hem de ticari merkezlere yakınlığından dolayı yoğun bir Yörük geleneğinin oluşmasına neden olmuştur. Önceleri göçebe hayatı yaşayan Yörükler daha sonra yarı göçebe olarak yaşamış, zamanla da yerleşik hayata geçmişlerdir.

Tablo 2. Çakmak camii içinden ve üstten görünüm

ÇAKMAK KÖYÜ

Çakmak Köyü Kütahya'nın Aslanapa ilçesine bağlı bir köydür. Etnik grup olarak Karakeçili Yörük grubundandır. Köydeki dokumacılık faaliyetleri Yörük yaşam tarzının bir parçası olarak yapılmıştır. Geçim kaynağının hayvancılığa bağlı olması dokumalarda kullanılan hammaddeyi etkilemiştir. Bu halılarda kullanılan malzeme çözgü, atkı ve ilme genelde yün olmakla birlikte çok az sayıda halının çözgüsünde pamuk kullanılmıştır. Kıl ise sadece kilimlerde kullanılmıştır. "Yöredeki dokumaların hammaddesi olan yün ve kıl, yöre halkının kendi yetiştirmiş olduğu koyun ve keçi sürülerinden elde edilir. Yörük hayatının ihtiyaçları yine Yörük hayatının sağlamış olduğu imkânlar ile giderilir (Kademoğlu, 1984: 6)." Koyun ve keçilerden elde edilen yünleri eğirerek iplik haline getiren yörükler yine bunları çevrelerinde bulunan doğal boyalarla boyayarak renklendirmişler, renklendirdikleri bu ipliklerle kendi ihtiyaçları olan halı, kilim, çuval ve heybe gibi dokumalar yapmışlardır.

Tablo 3. Çakmak Halısı, Ladik Halısı (metropolitancarpet.com, turkelhalilari.gov.tr)

Yörük yaşam tarzı içinde dokumacılık önemli bir yer tutar. Yaşamın her alanına nüfuz eden dokuma ürünler zamanla ticari bir ürüne dönüşmüş ve yörüklerin yaşam alanı içinde elde ettikleri bitkilerle renklendirdikleri atadan gelen motifleri tekrarında belli bir renk ve desen karakteri oluşturmuşlardır. Çakmak köyü başta olmak üzere Saray ve Bayramşah köylerinde tespit ettiğimiz yaklaşık 90 civarı halı yörede "*Çakmak Halısı"* olarak bilinmektedir. Bu dokumalar bilinen yöresel halı gruplarından farklı olmakla birlikte Konya/Lâdik halıları ile desen ve motif benzerlikleri taşımaktadır. Fakat renk olarak tamamen farklıdır (Bkz. Fotoğraf 4-5-6). Bir diğer benzer grup Yağcıbedir halılarıdır. Bu halılar yoğun olarak, Çakmak halıları gibi lacivert, kırmızı ve beyaz renkte dokunmuştur. Ancak bu halılar ise motif ve desen yönünden tamamen farklıdır (Bkz. Fotoğraf 7-8).

Tablo 4. Çakmak Halısı, Yağcıbedir Halısı (ebay.com)

Sınırlı sayıda renk ve belli motiflerin tekrarından oluşan kompozisyonu en belirgin özelliğidir. Kütahya merkezi ve çevre köylerde "Çakmak Halısı" olarak bilinen bu halılar Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi artık üretimi yapılmamaktadır. Dolayısıyla bu halıların belgelenerek literatüre kazandırılması (özelliklede yörede bilinen adıyla tanıtılmasının) kültürel devamlılık bakımından önemlidir.

Eski bir İslam geleneği çerçevesinde camilere teberru edilen (bağışlanan) ve tarihi değere sahip halılar, Anadolu'nun birçok yöresinde olduğu gibi Kütahya'nın Çakmak köyünde de dokunmuş ve halk tarafından cenaze sonrası camiye teberru edilmiştir. Tespit edilen bu halıların çoğu bu halılardan oluşmakla birlikte hemen hemen her evde bu dokumalardan bulunmaktadır.

Tablo 5. Çakmak Halısı Röprodüksiyonu

Tablo 6. Çakmak camii içindeki halılar

Tablo 7. Çakmak camii üst katta bulunan halılar

Tablo 8. İmam odası / Köy odasında tespit edilen halı

Tablo 9. Köy muhtarı Veli Akarsu'nun evinde tespit edilen halı

SONUÇ

Yüzyılların tecrübe ve birikimi ile oluşan geleneksel dokumalarımızın doğru bir şekilde korunarak geleceğe aktarılması gerekmektedir. En önemli kültür taşıyıcılarından biri olan bu dokumalar geçmişimize olan bağlılığımızın artırılması ve yaşatılması konusunda önemli bir rol oynar. Dolayısıyla bu dokumaların bizden sonraki nesillere doğru bir şekilde aktarılması konusunda üzerimize düşeni yapmamız gerekmektedir.

Anadolu'nun çeşitli dokuma merkezlerinde olduğu gibi Çakmak Köyü'nde de ölümlük-dirimlik (ahretlik) olarak dokunduktan sonra camiye bağışlanan halılar, kendine özgü özellikleri ile Batı Anadolu dokumaları arasında hiç tanınmamaktadır. Seccade olarak dokunan bu halılar, diğer Anadolu halılarından farklı özellikle sahip olması, yöreye ait desenleri ve karakteristik özellikleri ile yeni bir grup olarak tanıtılarak kayıt altına alınması da oldukça önemli bir konudur.

Günümüzde yörede dokumacılık yapılmaması, kültürel devamlılık açısından mevcut olan halıların korunmasını ve tespitinin doğru bir şekilde yapılarak gelecek kuşaklara son derece önemlidir. Türklere ait bir sanat dalı olarak kabul edilen geleneksel dokumalarımız, pek çok çeşitli sebepten dolayı gün geçtikçe üretimi azalmakta ve bitmektedir. Bu bakımdan mevcut dokumaları henüz elimizdeyken

değerlendirmemiz son derece önemlidir. Bu çalışma ile yörede daha önce bir araştırma yapılmamış olması, üretimi artık yapılmayan ve unutulmaya yüz tutmuş ve kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olan yörenin el dokuması halılarının fotoğrafları ile birlikte yerinde belgelenerek gelecek kuşaklara bırakılacak dokuma örneklerinin genç kuşaklara doğru bir şekilde aktarılması ve daha önce adı duyulmamış bir halı grubunun tanıtılarak literatüre kazandırılması amaçlanmıştır.

KAYNAKLAR

Bulduk, Ü. (1998). İdari ve Sosyal Açıdan Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37.

Deniz, B. (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygılar*. (1. Baskı). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Işıksaçan, G. (1964). Batı Anadolu'nun Başlıca Halı Merkezlerinde İmal Edilen Halıların Desen ve Kaliteleri Üzerine Araştırmalar. İzmir.

Kademoğlu, O. (1984). *Anamas Yaylalarında Türk Dokuma Sanatından Örnekler*. İstanbul: Türk Süsleme Sanatları Serisi:8, Ak Yayınları, Apa Ofset Basımevi.

Kayıpmaz, F. ve N. Kayıpmaz. (1995). Geleneksel Kilimden Ticari Kilime Geçişteki Yapısal Değişimler ve Desen Sorunları. Ankara: *1. Uluslar Arası Eşme Kilim Festivali Türkiye Kilimciliğinin Üretim ve Pazarlama Sorunları Sempozyumu, Turizm Geliştirme Vakfı Yayını*.

Neff, I. C. and C. V. Maggs. (1977). *Dictionary of Oriental Rugs*. Londra.

Sümer, F. (1999). Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri Boy Teşkilatı, Destanları. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Genç Ofset.

Türkay, C. (2001). Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar. İstanbul: İşaret Yayınları.

GÖRSEL KAYNAKLAR

https://metropolitancarpet.com/dictionary/Ladik (Erişim:14.04.2018)

http://www.turkelhalilari.gov.tr/halidetay.php?language=tur&kod=002850 (Erişim:14.04.2018)

https://www.ebay.com/itm/A-rare-and-unusual-antique-Turkish-central-Anatolian-Konya-Ladik-Prayer-Rug-/391727500798 (Erişim:14.04.2018)